

Petar Marković: Migracije i promene agrarne strukture. Biblioteka Sociologije sela. Izdal Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta Zagreb; Zagreb, 1974, 126 str.

Podeželje z vsemi svojimi pojavnimi oblikami in težnjami vzbuja čedalje večja zanimanja proučevalcev najrazličnejših strok. To nas pravzaprav ne preseneča, saj je doživelo prav to področje toliko korenitih gospodarskih, socialnih, prebivalstvenih in fiziognomskih sprememb v zadnjih treh desetletjih, kakršnih ni mogoče zaznati na drugih območjih, ne v Jugoslaviji, kakor tudi ne drugod po svetu. Zategadelj je namenjenih temu področju, oziroma sploh fenomenu podeželja, izredno število študij in razprav, ki ga prikazujejo in osvetljujejo z najrazličnejših zornih kotov. In v to vrsto del nedvomno sodi tudi Markovičeva knjiga.

Knjiga »Migracije in promene agrarne strukture« je pravzaprav ena izmed sintez, ki jo je opravil avtor na osnovi poprejšnjih številnih in podrobnejših lastnih študij. Z njimi je zajemal najrazličnejše pojave jugoslovanskega podeželja, kakršni so se kazali in porajali v šestdesetih letih. S temi proučevanji se je dokopal do obilice dragocenega gradiva in znanstvenih zaključkov, kar mu je omogočilo, da se je lotil predstavitve soodvisnosti in zakonitosti med gospodarskim razvojem in selitvami kmetijskega prebivalstva. Poleg številnih del, ki dopolnjujejo in podrobneje razčlenjujejo Markovičevo sintezo, se je naslonil na statistično gradivo o popisu kmetijstva leta 1960 in 1969, kakor tudi na rezultate povojnih popisov prebivalstva. Vse to gradivo mu je omogočilo, da je prikazal deagrarizacijo v sklopu selitev in preselitev podeželskega prebivalstva ter strukturalnih sprememb našega celotnega gospodarstva. Na ta način so podane v knjigi temeljne zakonitosti deagrarizacije, nakazane pa so tudi možnosti in težnje prihodnjega preoblikovanja podeželja in njegovega prebivalstva.

Knjiga je razdeljena na pet delov. V prvem poglavju so prikazani obseg in območja preseljevanja kmetijskega prebivalstva ter osnovni dejavniki, ki sprožajo in usmerjajo preoblikovanje podeželja (npr. razlike v razvitosti območij in industrializaciji ter naravnem prirastku itd.). Osnovna težnja, ki je prisotna v vseh zadnjih dvajsetih letih, se kaže v praznjenju hribovskih območij ter v zgoščevanju prebivalstva v ravninskih predelih ob industrijskih naseljih kakor tudi v primorskih krajih. Poleg teh selitev so bili značilni za povojno obdobje premiki prebivalstva od juga proti severu.

Drugo poglavje načinja osnovne oblike selitev kmetijskega prebivalstva. Z gospodarskimi, socialnimi in psihološkimi kriteriji utemeljuje odseljevanje ljudi s posameznih kmetij in prikazuje pojav nastajanja posebnega sloja podeželskega prebivalstva, ki ima dvojno zaposlitev (kmet-delavec, kmet-uslužbenec, oziroma zemljiški posestnik, ki je zaposlen izven lastnega doma). Pri tem velja še posebej omeniti pojav, ki je na manj razvitih območjih vidno prisoten v vsakdanjem življenju: mlado kmečko prebivalstvo si išče zaposlitev tudi na kmetijskih obratih družbenega sektorja. Gospodarski razlogi, med katerimi je tudi nezadostna zaposlenost ljudi po kmetijah, pogojujejo sezonsko zaposlitev znatnega dela kmetijskega prebivalstva (v povprečju od 7 do 16%). Z njim so bili nasičeni selitveni tokovi sezoncev, ki so se zaposlovali doma ali v tujini.

Naslednje poglavje razčlenjuje nekatere značilnosti selitev in preseljevanja kmetijskega prebivalstva. Poudarjeno je, da celoten gospodarski in družbeni razvoj takorekoč zožujeta bazo socialne in demografske reprodukcije kmečkih obratov. Avtor razlikuje tri osnovne tipe kmetij: posestva brez naslednikov; gospodarstva, katerih otroci se šolajo za potrebe nekmetijskih poklicev ali dejavnosti, zaradi česar bodo ostali prav tako brez zakonitega nasledstva; in skupino kmetij, ki imajo določenega za nasledstvo samo enega otroka, vsi drugi pa se pripravljajo za delo izven kmetijstva. Podrobno je prikazana socialno gospodarska diferenciacija naših kmečkih obratov. Na podlagi zaposlitve članov družine in strukture dohodka razlikuje avtor čiste in mešane kmetije; opisuje kmetije, katerih aktivno prebivalstvo je v celoti

redno zaposleno izven domačije in v posebno skupino uvršča ostarele kmečke obrate, ki nimajo lastne delovne sile.

V četrtem poglavju so prikazane, predvsem na osnovi dosedanjih procesov, osnovne težnje, ki bodo še v prihodnje opredeljevale mobilnost (prostorsko in poklicno) kmetijskega prebivalstva in vplivale na strukturalne spremembe podeželja. Avtor domneva, da se bo povečalo število ostarelih gospodarstev že v najkrajšem času, prav tako pa tudi ne bo mogoče zaustaviti zaposlovanja kmečkih ljudi izven kmetij. Toda učinkovitejša prometna povezanost podeželja z industrijskimi središči bo zavrla izseljevanje kmetov in prispevala k povečanemu dnevnemu nihanju delovne sile. Z zmanjševanjem agrarnega življa se bo postopoma tudi povečevalo zemljišče družbenega sektorja kmetijstva.

V poslednjem poglavju so nanizane najpomembnejše sklepne ugotovitve, ki so jih osvetlila ta proučevanja. V prilogi (str. 113—124) je dodan pregled glavnih strukturalnih sprememb kmetijstva v nekaterih evropskih in drugih državah. Med besedilom je objavljenih 44 tabel, 9 grafikonov in prav toliko kartogramov.

Markovićevo delo nam osvetljuje glavne probleme, ki so povezani neposredno z vsemi spremembami, ki jih je doživljalo naše podeželje. Čeprav so v knjigi globalno osvetljeni premnogi procesi, ki spremljajo razslojevanje kmetijskega prebivalstva, pa vendarle menim, da bo mogoče spoznati nove pojave in procese s podrobnimi lokalnimi proučevanji. Vsekakor pa je lahko prikazano delo vzpodbuda, da bi pripravili tudi sintetični pregled geografskih učinkov deagrarizacije slovenskega podeželja.

Milan Natek

Društvene promjene na selu. Biblioteka Sociologije sela. Beograd, 1974, str. 208.

Med številnimi sociološkimi razpravami, ki obravnavajo sodobno problematiko naše družbe, zavzema posebno mesto predstavitev povojnih družbenih in gospodarskih sprememb na podeželju. Skoraj v vsem povojnem obdobju je namenjala tudi geografija posebno skrb proučevanju naše podeželske strukture in fiziognomije. Zato s toliko večjo vedoželjnostjo posežemo po knjigi, ki jo je napisala skupina sociologov, ekonomistov in drugih, ki so zbrani v Centru za sociološka proučevanja podeželja pri inštitutu za družbena proučevanja zagrebskega sveučilišta, saj skušamo najti v njej številna pojasnila za strukturalne in fiziognomske spremembe naših vasi.

Knjiga je vsebinsko sestavljena iz dveh zaokroženih sklopov vprašanj, ki osvetljujejo povojne spremembe na podeželju. Prvi del knjige zajema prikaz glavnih družbeno-gospodarskih sprememb na podeželju in kmetijstva. Temelji na obdelavi in interpretaciji ustreznega in z rednimi statističnimi popisi in anketami zbranega gradiva. Drugi del knjige, ki daje vpogled v socialno reprodukcijo (zasebnih) kmečkih obratov ter interpretacijo stališč, ki se pojavljajo ob podružbljanju kmetijstva, pa sloni na rezultatih ankete, ki je zajela 1.478 kmetij, in sicer v šestih občinah v različnih predelih Jugoslavije (Bosanska Gradiška, Kragujevac, Ruma, Strumica, Skofja Loka in Valpovo).

Nagle povojne družbene in gospodarske spremembe so v mnogočem pripdale, da je podeželje postopoma izgubljalo nekdanj tako značilne oblike samooskrbne usmerjenosti. S tem se je velik del prebivalcev vaških naselij s kmetijami vred vključil v tokove, ki so usmerjali celotno gospodarstvo. Med izredno pomembnimi dejavniki, ki so temeljito posegli v preobrazbo nekdanje strukture in podobe vasi, so elektrifikacija, razširitev sodobnega prometnega omrežja, pa sodobna oskrba s pitno vodo (napeljava vodovodov) in še vrsta drugih ukrepov, ki so znatno dvignili osebni in družbeni standard podeželskega prebivalstva. Industrializacija in urbanizacija sta segli na podeželje s svojimi številnimi tipalkami. Pod njunimi vplivi prihaja še danes do izrazite polarizacije našega podeželja: vasi in kmetijska proizvodnja v območjih, ki so pod neposrednimi vplivi neagrarnih dejavnosti, se naglo spreminjajo in usmer-